

CULTURĂ ȘI SCHIMBARE SOCIALĂ ÎN ȚĂRILE ÎN CURS DE DEZVOLTARE

O. Hoffman

Antrenată într-un amplu proces de modernizare și înnoire socială, România își elaborează și realizează o strategie proprie, organic corelată atât necesităților, posibilităților și aspirațiilor noastre, cât și principalelor cerințe și tendințe ale dezvoltării pe plan mondial. Prin natura sa, orice realitate culturală implică creativitatea, capacitatea de a genera (și autogenera) noi valori. Lipsită de creativitate, cultura încetează a mai ființa ca realitate socială. Totuși, cînd vorbim de cultura proprie unui grup (în special de cultura națională) ne gîndim la permanența culturii, la structura sa ce se reproduce în procesul creației culturale și generează această creație. Cultura națională implică o structură de valori fundamentale, principii, norme și comportamente valorice orientate, născută în și prin creația culturală și care se reproduce în și prin această creație. A vorbi de specificul unei culturi presupune, în principal, a descifra această structură sa. Caracterizînd dezvoltarea unei societăți ca o dezvoltare socio-culturală ne gîndim a reliefa tocmai această determinantă: de ce o țară are un drum al său propriu, de ce diferiții factori ai istoriei umanității se îngemănează într-o fel anumit într-o țară sau alta? Evident, nu întîmplător. O explicație are în vedere și faptul că fiecare societate (în sens de comunitate umană pe teritoriul unei țări) acționează conform modelelor sale culturale, valorilor pe baza cărora interpretează și evaluează realitatea. Fiecare grup social este determinat obiectiv de un complex de factori (necesități, posibilități constrîngerii exterioare, resurse de acțiune etc.), dar răspunde cerințelor determinantii în mod specific, printre altele și ca urmare a culturii sale, a modului cultural-valoric prin care recepționează, interpretează și evaluează realitatea. Cultura ne apare ca mod simbolic de existență a unui grup, ca ansamblu de valori-norme, procese și mecanisme prin care grupul își definește locul său în viață și își stabilește spațiul acceptabil de acțiune. Aceasta ar reprezenta, sub un aspect, forța socială a culturii naționale, mai mult decît o expresie a ființării și creativității națiunii, ci un element esențial și cosubstanțial a ceea ce efectiv națiunea este, poate și aspiră să fie. Cultura națională ne apare ca fiind definită de acele valori și norme ce guvernează viața unei națiuni. Așa sînd lucrurile, am putea realiza o analiză a istoriei unei națiuni punînd în valoare tocmai modul specific prin care ea a răspuns cerințelor vieții conform naturii sale proprii, a orizontului spiritual prin care a interpretat și evaluat acele cerințe. Istoria națională se diferențiază astfel nu numai, și poate nu în primul rînd, prin constrîngerile exterioare la care fiecare comunitate a făcut față, ci — în special — prin felul în care fiecare s-a dovedit capabilă a răspunde acestor constrîngerii. Forța culturii constă în aceea că ea oferă — material și spiritual — resortul intern al răspunsurilor prin care un popor își poate menține (sau nu) ființarea sa ca entitate specifică. Cînd vorbim de istoria unei țări (popor) nu ne referim — în special — la evenimentele ce s-au succedat în această istorie, ci la modul în care acest popor și-a putut făuri *el* istoria. Istoria — prin toată diversitatea sa existențială — are un caracter unitar prin aceea că pune în valoare un mod de ființare a *aceluiași* popor dînd răspunsuri unor *diversități* de situații. Cultura este o determinantă unificatorie a istoriei, căci ea ne permite a cunoaște resortul intern al răspunsurilor, modelul în care se încadrează diversitățile posibile de răspuns. Prin cultură putem realiza prognoze în istorie: la o serie de cerințe date ne putem aștepta la un anumit tip de răspuns conform modelului valoric — comportamental în general pus în valoare de un popor (clasă, grup social etc.). Istoriile stagnante sînt rezultatul unor culturi a căror valori și principii blochează capacitățile unei comunități umane de a valoriza și internaliza efectele propriii sale creativități, cu alte cuvinte denotă o cultură ce valorizează doar prezentul (de fapt trecutul permanentizat în timp). Istoriile creative, autoprogressive sînt generate și de culturi vii, ce valorizează progresul, creația, știința, rațiunea și — prin aceasta — le poate transforma în valori instrumentale eficiente. Fiecare popor, națiune are un sistem propriu de valori prin care se definește pe sine, adică prin care interpretează viața și își prefigurează răspunsurile sale. La aceeași factori istorici, națiunile — în conformitate cu personalitatea lor —

răspund specific. La Plenara lărgită a C.C. al P.C.R. din iunie 1982, tovarăşul Nicolae Ceauşescu sublinia cerinţa înţelegerii unitare a istoriei poporului nostru şi explica — din această perspectivă unitară — diferitele evenimente ce s-au petrecut pe pământul patriei. „Va trebui să avem — arăta secretarul general al partidului — o istorie unitară care să redea corespunzător fiecare etapă de dezvoltare economică socială, fiecare perioadă istorică şi luptele sociale, activitatea politică, să caracterizeze, în lumina adevărului bazat pe fapte şi documente, atît rolul claselor sociale, al poporului, cît şi al diferiţilor conducători ai statului şi personalităţi politice, ştiinţifice, culturale”¹.

Caracterul unic şi unitar al istoriei noastre are în vedere tocmai modul prin care poporul român — în diversitatea de momente şi situaţii, epoci şi procese — a valorizat un set comun de valori, sentimente, principii, idealuri, simboluri, a pus în evidenţă fiinţa sa proprie.

Cum pot şi trebuie să se comporte diferitele ţări faţă de cerinţele generale ale progresului contemporan? Un răspuns promovat de unii teoreticieni ce exprimă (voit sau nu) punctul de vedere al ţărilor economico-tehnologic avansate susţine modelul „mersului de la sine”, a dezvoltării culturale „naturale”. Cu alte cuvinte, ţările în curs de dezvoltare nu pot trece încă la nivelele actuale ale modernităţii, deoarece le-ar lipsi capacitatea asimilării culturale (valorico-comportamentale) a ştiinţei şi tehnologiei contemporane, nu ar avea experienţa socială a instrumentalizării unor valori. De aceea, ele trebuie să refacă drumul parcurs de ţările actualmente dezvoltate tehnologic-economic, adică să realizeze, iniţial, o primă industrializare la nivelul cultural „accesibil” de către mase (să aplice modelul industrializării proprii primei revoluţii industriale din sec. 18—19) şi, ulterior, să poată trece la modernizare şi înfăptuirea revoluţiei tehnologico-ştiinţifice. Această strategie are ca paradigmă teza caracterului strict evolutiv al culturii, imposibilitatea influenţării mersului său „natural” (acumularea treptată a progresului şi asimilarea „din aproape în aproape” a valorilor sale). De aceea oamenii ar trebui lăsaţi să-şi formeze cumulativ sistemele de valori şi comportamente. Conceptul de ţară în curs de dezvoltare este extins de la dimensiunea economică la cea social-culturală, cu alte cuvinte desemnînd o ţară cu comportamente socio-culturale şi capacităţi de creaţie socio-culturală aflate la un stadiu inferior de dezvoltare. Astfel dezvoltarea ar necesita, în principal, lichidarea decalajului cultural posibil a se înfăptui doar treptat, „natural” (fără intervenţii internaţionale). O asemenea orientare implică, din punctul nostru de vedere, numeroase greşeli şi generează altele. În mod vădit, se ia ca unic model posibil de dezvoltare cel realizat de cîteva ţări, socotindu-se că ceea ce este prezent pentru statele economico-tehnologic avansate trebuie să fie modelul de viitor pentru cele în curs de dezvoltare, problema reducîndu-se la parcurgerea decalajului în timp în aceleaşi condiţii ca cele folosite de primul grup de ţări. Se omite faptul esenţial al revoluţiilor în cultură, în sensul capacităţilor proprii unei culturi de a-şi restructura sistemul de valori în măsura în care grupul social pe care-l exprimă este nevoit a-şi schimba relativ brusc modul de viaţă. Se promovează menţinerea (şi chiar adîncirea) decalajului ceea ce — în condiţiile interdependenţelor la scară mondială şi a crizelor multiple — duce la subordonarea economico-politică a ţărilor mai puţin dezvoltate faţă de cele avansate.

O altă strategie are ca teză „transferul” tehnologic şi economic (infrastructural), conform căreia ţările în curs de dezvoltare trebuie să preia, de la cele avansate, tot ce este rod al modernităţii şi progresului tehnologico-ştiinţific şi economic, în general. Este vorba de „transferul” unui sistem tehnologic (ca model de dezvoltare) şi nu de importul unor maşini, instalaţii (ca elemente materiale de sine stătătoare). Paradigma unui asemenea punct de vedere constă în deprecierea culturii ca factor al dezvoltării, considerarea greşită că oamenii ar putea asimila orice sistem de valori — comportamente dacă li s-ar da o motivaţie puternică (de exemplu, cîştigul). Numeroase studii apărute (şi nu numai în ultimul timp) atestă caracterul eronat şi efectiv falimentar al acestei orientări. Practica arată că sistemele tehnologico-economice nu sînt axiologic neutre, ele nu se reduc la „lucrurile” ce le conferă suportul material, ci înseamnă, totdeauna, un sistem de valori — comportamente implicat organic în funcţionarea sa. Politica de „transfer” tehnologico-economic nu a dat roade, acolo unde ea a fost încercată, nu datorită unor erori de procedură, ci pentru că nu putea fi eficientă. Transferul (fără ghilimele) aduce cu sine un sistem de valori străin culturii (contextului valorico-normativ şi comportamental-perceptiv) grupului social în care se „introduce”, intră în conflict cu această cultură şi, pînă la urmă, este înfrînt de cultura viabilă a grupului. În istorie, s-au putut opera transferuri numai în cazul în care grupul social şi-a pierdut specificul, caracteristicile sale culturale şi, deci, a dispărut ca entitate particulară. Se cunosc cazuri în care un grup social a continuat să existe ca

¹ Nicolae Ceauşescu, *Expunere cu privire la stadiul actual al edificării socialismului în ţara noastră, la problemele teoretice, ideologice şi activitatea politică, educativă a partidului, în Plenara lărgită a C.C. al P.C.R. din 1—2 iunie 1982*, Bucureşti, Edit. politică, 1982, p. 62.

număr de oameni („unitate mecanică”) dar a încetat a mai fi o realitate socială („unitate organică”) prin aceea că și-a pierdut identitatea sa culturală.

Față de aceste orientări extreme (luate ca tipuri posibile, promovate în grade diferite), se înscrie strategia pe care țara noastră o promovează și o aplică cu consecvență: dezvoltarea bazată pe forțe proprii. Conceptul de dezvoltare bazată pe forțe proprii își găsește însă diverse modalități de interpretare. Realitatea sa deosebit de complexă — o dezbatere amplă și interdisciplinară pe această temă ar deschide orizontul unor cercetări de sinteză — necesită o analiză multidimensională, dar unitară (în final).

În concepția partidului nostru, dezvoltarea prin forțe proprii nu înseamnă izolare, rupere de ceea ce se crează pe plan mondial, ci o unitate între efortul creativ intern și folosirea colaborărilor multiple internaționale de pe pozițiile egalității (economice, politice, culturale etc.). Colaborare internațională — schimb reciproc avantajos de creații naționale, respect reciproc față de această creativitate și promovarea creativității — și nu simplu transfer (schimb internațional). „A concepe dezvoltarea economico-socială independentă ca un rezultat al ajutorului din afară înseamnă a condamna țara la rămânere în urmă. Factorul hotărâtor al dezvoltării economico-sociale îl constituie munca și eforturile fiecărui popor. De aceasta depinde atât folosirea eficientă a mijloacelor și resurselor proprii, cât și a avantajelor colaborării internaționale, inclusiv a ajutorului din partea altor state”².

Conceptul de „efort propriu” presupune folosirea optimă, eficientă, a resurselor materiale, energetice, financiare, materii prime etc., dar el are ca element central și definitoriu teza creativității umane proprii. Conferința Națională a partidului din decembrie 1982 a dezvoltat și adâncit strategia noastră de dezvoltare evidențiind obiectivele și liniile principale diriguitoare ale politicii noastre de viitor. „Nu am avut și nu avem, desigur, intenția să promovăm o politică economică autarhică, dar dorim să realizăm o dezvoltare pe baza unei colaborări egale, reciproc avantajoase, în același timp asigurând posibilitatea economiei naționale să facă față oricăror situații ce s-ar ivi”³.

O asemenea strategie și-a găsit expresia în directivele Conferinței Naționale legate de sporirea creativității și eficienței muncii în toate domeniile, întărirea participării conștiente a maselor la susținerea programelor noastre de dezvoltare. Eficiența socială a acestor programe se bazează — ca potență — pe faptul că ele corespund spiritului creativității noastre, adică modelului în care oamenii se concep pe ei și pe semenii lor în acest spațiu social ce dă realitate țării noastre.

Interpretarea dezvoltării prin efort propriu ca o dezvoltare „din interior”, ca o autodezvoltare și autoafirmare a unui popor prin creativitatea sa, strâns conexas de valorile culturii universale, presupune luarea în considerație a citorva aspecte. Este vorba de un tip de dezvoltare care presupune o deplină corespondență cu sistemul de idealuri, valori, principii și norme în spiritul cărora trăiește poporul nostru, cu cultura noastră națională înțeleasă ca structură valorico-comportamentală în cadrul căreia se desfășoară procesul de creare și însușire a culturii, ca structură simbolică de autoreproducere a poporului prin creativitate. Cu alte cuvinte, din multitudinea de căi posibile, modelul nostru de dezvoltare valorizează și instrumentalizează (valorifică) pe acelea care ne sînt *nonă* dezirabile și accesibile, care se încadrează în logica istoriei noastre, care corespund modelului nostru cultural despre dezvoltare și modernitate. Prin aceasta, opțiunile de dezvoltare nu sînt arbitrar alese, ci rezultă din modelul cultural propriu, din felul în care elementele noi ale prezentului și viitorului sînt interpretate, înțelese, evaluate și prețuite (ierarhizate) prin prisma modului propriu de răspuns (sistemul valori — comportamente) al poporului nostru. Saltul calitativ spre socialism și progres implică atât „ruptura”, depășirea evoluției cumulative, cât și continuitatea reproducerii culturale a poporului, menținerea valorilor-cadru ce ne definesc pe noi în lumea multitudinilor de popoare.

Nu sînt suficiente studii care să pună în lumină asemenea aspecte ale dezvoltării, care să trateze determinanta culturală în definirea modelului și experienței sociale românești contemporane. Se cuvine a discuta problema conceptului de țară în curs de dezvoltare din punct de vedere culturologic. Experiența arată că țările în curs de dezvoltare economică oferă o mare diversitate *socio-culturală*, ele neputînd fi tratate în bloc, neexistînd o echivalență necesară între nivelul economic cu celelalte nivele ale societății (fapt evidențiat de Marx și pentru alte situații istorice). Ca țară în curs de dezvoltare economică, România are un nivel social-politic superior (orînduirea socialistă) și a realizat — prin eforturi susținute — un nivel cultural (nu numai de

² Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism, București, Edit. politică, 1975, p. 180-181.

³ Nicolae Ceaușescu, Raport la Conferința Națională a Partidului Comunist Român, București, Edit. politică, 1982, p. 15.

cultură) avansat. Contradicțiile dintre aceste nivele dau o notă specifică dezvoltării noastre, mărind forța socială a culturii ca factor al dinamicii societale generale. Pe această realitate se fundamentează teza necesității și posibilității ca — din perspectiva dezvoltării — să asigurăm devansarea existenței sociale de către conștiința socială, să formăm modelele de valori-comportamente care să permită ieșirea din cercul vicios al practicilor subdezvoltării și stagnării istorice. Aceasta presupune, evident, ridicarea nivelului de cultură a maselor, însușirea unor noi tipuri de cunoștințe legate de participare și creativitate, dar esențialul și ceea ce este mai dificil de realizat se referă la orientările de valoare ale oamenilor, la sistemul de răspunsuri la cerințele de ordin axiologic ale modului de dezvoltare pe care îl promovăm. În acest proces de dezvoltare, apar contradicții noi, momente de tensiune și conflict valoric ce promovează schimbarea culturală din interiorul culturii, contradicții între cerințele valorico-normative ale modelului promovat și disponibilitățile valorice-comportamentale ale oamenilor. De fapt, contradicția (uneori conflictul) nu se desfășoară pe planul valorilor ca atare, ci între grupuri umane promotoare de valori diferite. Cerințele axiologice ale modelului sunt exprimate de grupurile sociale cele mai avansate ale societății, de cele ce promovează inovația și creativitatea culturală, în raport cu unele grupuri ce se conduc încă după unele modele valorice depășite, anacronice, ce nu și-au internalizat în întregime tipurile de comportamente solicitate de forțele sociale ale dezvoltării. Nu trebuie să credem că în socialism lupta dintre vechi și nou se desfășoară doar pe planul conștiinței indivizilor. Ea antrenează grupuri umane, uneori interese de grup ce intră în conflict cu interesele generale ale societății.

Dacă am dori să descifrăm modelul valoric al dezvoltării el ne-ar apare centrat pe câteva valori fundamentale cum ar fi: participare, echitate, dezvoltare și realizare umană multilaterală, ca valori ce instrumentalizează — pentru ceea ce noi dorim a înfăptui — trăsături specifice culturii noastre naționale cum ar fi: umanitatea, dreptatea, progres în libertate și demnitate etc. Există un fel de „ereditate socială” dată de zestrea de cultură și civilizație a unui popor și aceasta se manifestă prin și în procesele de dezvoltare.

Educarea maselor implică internalizarea modelului general al dezvoltării, transformarea valorilor modelului dezvoltării noastre în aspirații și motivații personale. S-a remarcat în multe ocazii decalajul existent în unele întreprinderi între nivelul de tehnicitate și pregătirea oamenilor. Cercetările noastre au arătat că acest decalaj are la bază un decalaj valoric. Discuțiile purtate cu mulți muncitori, maștri, ingineri, cadre de conducere au relevat faptul că, deși există oameni cu suficiente cunoștințe, cu experiență în muncă, rezultatele sunt nemulțumitoare deoarece aceștia nu au internalizat sistemele de valori proprii muncii desfășurate. Practica arată că pregătirea profesională este un domeniu al culturii, denotînd sfera culturii profesionale. Cultura profesională are în vedere, pe de o parte, conceperea activităților profesionale ca acte de cultură, ca mod de exprimare și manifestare reală a nivelului de asimilare a valorilor și normelor societății noastre (în modul de a te comporta în profesie oglindindu-se concepțiile despre lume și viață, familie, proprietate, relațiile cu colegii de muncă, obligații și drepturi etc.). Comportamentul profesional instrumentalizează — pe o dimensiune particulară — modelul cultural general de viață al unui om. Pe de altă parte, sfera activității profesionale este o dimensiune majoră a culturii noastre socialiste, aceasta din urmă nereducîndu-se la disponibilitățile teoretice (cunoștințe) și comportamentale (aptitudini) ale omului, ci exprimînd practic comportamentele valorice orientate (cultura ca valori trăite de o societate). Credem că ar trebui să dăm răspunsuri mai precise și bine fundamentate asupra modelului (modelelor) de pregătire profesională în raport cu o serie de parametri, în multe privințe procedîndu-se încă empiric. Care sînt principalele valori, tipuri de comportamente, deprinderi necesare diferitelor genuri de activități profesionale? (nu profesii în general). În acest domeniu, sociologia și-ar putea aduce o contribuție deosebită, alături de alte discipline. Care sînt genurile de cunoștințe implicate de modelele noastre sociale de a concepe munca (participarea, creativitatea, munca în calitate de autorealizare umană etc.)? Am formulat ideea că, în noile condiții, cunoștințele de sociologia muncii devin tot mai necesare formării profesionale (alături de cele privind sociologia creativității, a conducerii etc.).

Se vorbește de contradicția dintre nivelul ridicat al tehnologiei existente în unele întreprinderi și nivelul mai scăzut al pregătirii profesionale a personalului. În fond, această contradicție este aparentă (căci nu există o contradicție între oameni și mașini ca atare), reală fiind contradicția dintre un grup social promovînd valorile și normele legate de modernitate, progres tehnologic-economic, responsabilitate în muncă etc. și oameni (de cele mai multe ori nestructurați, acționînd ca indivizi și nu ca grup social) ce se conduc încă după modele socio-culturale învechite, ce nu s-au adaptat și nu au asimilat noile valori — norme cerute de sistemul participativ al muncii, de contextul social în care este folosită tehnologia avansată în întreprinderile noastre. Conflictele valorico-culturale în procesul concret de formare profesională a noilor muncitori (unii proveniți dintr-un alt mediu socio-cultural, al satului și agriculturii, alții veniți

direct din școli și neavînd o suficientă ucenicie socială în general) se cer mai mult luate în considerație în studiile făcute de noi.

Analize de diagnoză culturală, de evaluare a raportului dintre modelele optime necesare și cele existente presupun o bună cunoaștere a tendințelor de schimbare a cerințelor de pregătire profesională (și nu doar de calificare).

De multe ori s-a subliniat necesitatea ca — cel puțin în unele domenii — conștiința oamenilor să devanseze realitatea. Aceasta ar însemna, printre altele, ca modelele valorice de comportament ale oamenilor să presupună motivații, aspirații, factori de satisfacție reflectînd realitatea prefigurată de modelul de dezvoltare pe care dorim a-l realiza. Cu alte cuvinte, modelul cultural de comportament să aibă la bază unele valori ale viitorului organic legate de cele ce exprimă valorizările prezentului. Prin aceasta, cultura devine un factor de „ruptură” socială, un factor al dinamicii, al autotransformării („din interior”) a societății. Nu sînt însă precizate concret, prin studii serioase și suficiente, cum să arate profilul cultural-valoric al oamenilor care să nu fie subordonați nici rutinei, nici iluziei. Pregătirea „pentru viitor”, pentru schimbare, implică modele noi de educație și instrucție ce se cer încă definite foarte precis și diferențiat.

De la Vîlcea de Munte am scris la 7. Goliaș că știu „înconștient” dintr-o analiză de mare valoare, în domeniul „culturii”, pe care l-am citit în „Revista” din anul 1972. În 1972, în domeniul „culturii”, pe care l-am citit în „Revista” din anul 1972. În 1972, în domeniul „culturii”, pe care l-am citit în „Revista” din anul 1972.

De la Vîlcea de Munte am scris la 7. Goliaș că știu „înconștient” dintr-o analiză de mare valoare, în domeniul „culturii”, pe care l-am citit în „Revista” din anul 1972. În 1972, în domeniul „culturii”, pe care l-am citit în „Revista” din anul 1972.

De la Vîlcea de Munte am scris la 7. Goliaș că știu „înconștient” dintr-o analiză de mare valoare, în domeniul „culturii”, pe care l-am citit în „Revista” din anul 1972. În 1972, în domeniul „culturii”, pe care l-am citit în „Revista” din anul 1972.

De la Vîlcea de Munte am scris la 7. Goliaș că știu „înconștient” dintr-o analiză de mare valoare, în domeniul „culturii”, pe care l-am citit în „Revista” din anul 1972. În 1972, în domeniul „culturii”, pe care l-am citit în „Revista” din anul 1972.

De la Vîlcea de Munte am scris la 7. Goliaș că știu „înconștient” dintr-o analiză de mare valoare, în domeniul „culturii”, pe care l-am citit în „Revista” din anul 1972. În 1972, în domeniul „culturii”, pe care l-am citit în „Revista” din anul 1972.

De la Vîlcea de Munte am scris la 7. Goliaș că știu „înconștient” dintr-o analiză de mare valoare, în domeniul „culturii”, pe care l-am citit în „Revista” din anul 1972. În 1972, în domeniul „culturii”, pe care l-am citit în „Revista” din anul 1972.

De la Vîlcea de Munte am scris la 7. Goliaș că știu „înconștient” dintr-o analiză de mare valoare, în domeniul „culturii”, pe care l-am citit în „Revista” din anul 1972. În 1972, în domeniul „culturii”, pe care l-am citit în „Revista” din anul 1972.